

УДК: 336.71

В.В. Батрименко

СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НОВИХ РИНКОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМАХ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів суперечливого впливу транснаціоналізації банківського бізнесу в країнах з ринками, що формуються. В роботі проаналізовані позитивні та негативні елементи впливу проникнення транснаціональних банків на фінансові ринки приймаючих країн.

This article argues the issue research of theoretical and practical aspects of inconsistent influence of transnationalization of bank activity in Emerging Market Systems. In work positive and negative elements of influence of penetration of transnational banks on the financial markets of host countries are analyzed.

Ключові слова: транснаціональні банки, фінансова система, конкурентне середовище, механізм регулювання банківської діяльності, державна політика стимулювання прямих інвестицій, проникнення іноземного банківського капіталу, країни з ринками, що формуються.

На сучасному етапі розвитку світової економіки транснаціональні банки здійснюють міжнародні операції через складну мережу тісно пов'язаних закордонних філій, відділень і агентств, що розміщені в основних фінансових центрах світу, а також на національних ринках провідних країн.

Основними рисами діяльності на світових ринках транснаціональних стали такі, як загальнопланетарне бачення ринків та конкуренції, досконале знання конкурентів на світових ринках, контроль за своїми операціями у загальносвітовому масштабі, здатність до гнучких та швидких зрушень у напрямках діяльності в разі загрози змін умов конкуренції та витісненню з ринку, розміщення капіталів з найбільшою рентабельністю, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій, що створює для ТНБ інтегровану мережу внутрішньо-банківського обліку.

Серед зарубіжних учених, які зробили значний внесок у розвиток теорії та практики експансії транснаціонального банківського капіталу, слід відзначити дослідження П. Бодіно, І. ван Левельда, М. Грусона, Р. де Хааса, Н. Діхела, Е. Доруччі, Т. Паско, К. Фабрі, В. Ферінга, С. Шмідта та ін.

Кількісні та якісні зміни, що виникають у процесі взаємодії національно-господарських систем з транснаціональним банківським капіталом досліджені у роботах таких вітчизняних науковців, як О. Береславська, А. Вересюк, О. Власюк, О. Дзяд, В. Мазуренко, С. Мельников, А. Мороз, Д. Расшивалов, І. Софіщенко, А. Сухоруков, В. Чужиков, Т. Шемет та ін.

Суттєвий внесок у розробку даної проблематики зробили представники економічних наукових шкіл інших країн СНД, зокрема Росії. Серед них слід відзначити роботи С. Андрєєва, А. Бикова, Є. Громогласової, А. Добронравова, Л. Красавіної, В. Маклакова, С. Моїсеєва, В. Піщика, П. Сьомікової, А. Суєтіна, А. Удовенко, Л. Хомякової, В. Шемятенкова та ін.

Більшість ТНБ розглядають диверсифікацію свого бізнесу як невиправдане розпошення ресурсів. Загострення ж конкуренції на світових ринках фінансових послуг супроводжується таким масштабним процесом міжнародних злиттів та поглинань банків, що у деяких випадках призводить до зниження конкуренції та навіть монополізації ринку банківських послуг. А отже, суттєвих наукових роздумів вимагає проблематика протиріч лібералізації національних банківських законодавств, яка нерідко відбувається однобічно відносно міжнародної діяльності національних банків, а також наслідків діяльності ТНБ для економік приймаючих країн.

Наслідки інтеграції фінансових ринків, що формуються, до глобального середовища є суперечливими як окремих банківських установ, так і для галузі в цілому, оскільки вигоди для компаній та клієнтів є очевидними (зменшення вартості капіталу, облігаційних позик та банківського фінансування), однак посилення конкуренції у різних сегментах ринку, а також виявлення соціально-економічних результатів експансії транснаціональних банків вимагає окремого розгляду.

Серед визначальних світогосподарських явищ, окрім процесів європейської інтеграції, на межі ХХ-ХХІ ст. відбувалося поступове перенесення центрів сили з регіонів Північної Америки та Західної Європи до ринків, що формуються. Після структурних трансформацій у пострадянських країнах та Китаї задля переходу до ринкової економіки, а також значної економічної лібералізації в цих державах вони змогли досягти суттєвого зростання економіки. Так, темп зростання ВВП у економіках, що формуються, збільшився з 3,8%, який спостерігався в середньому у період часу з 1989 по 1998 роки, до очікуваних 6,5% у 1999–2008 рр.

Транснаціоналізація банківської діяльності відбувається по суті у трьох основних вимірах— збільшення розмірів банків з індустріально розвинутих країн від міжнародних операцій, їх входження на ринки банківських послуг, що формуються, а також диверсифікація національної приналежності акціонерів транснаціональних банків [4, с. 111].

Можна виділити дві основні причини таких процесів— пошук нових ресурсів для розвитку та диверсифікації структури доходів і прагнення посилити стабільність банку. Особлива привабливість ринку Західної Європи полягає в тому, що це один із найбільш зрілих та надійних ринків у світі. Європейські банки, у свою чергу, не лише розширили масштаби транскордонних операцій, але і вийшли на світовий рівень після того, як хвиля лібералізації та дерегулювання у багатьох країнах, що розвиваються, підвищила їх привабливість для інвестування та здійснення діяльності (рис. 1).

Варто звернути увагу на той факт, що наслідки фінансової кризи у повному розмірі стали помітними у рейтингу топ-1000 за 2008 рік. За підрахунками Інституту міжнародних фінансів, що знаходиться у Вашингтоні, загальний розмір втрати банків внаслідок списання неповернених кредитів за період від початку 2007 року до кінця травня 2008 сягнули 386,7 млрд. дол. (рис. 2). Дані втрати лише частково були відображені у фінансовій звітності банків за 2007 рік. При цьому списання американських банків відбулися на суму 165,7 млрд. дол., європейських — 199,6 млрд. дол., а азійських — лише 21,4 млрд. дол. Надходження ж капіталу становили 141,3 млрд. дол. та 125,5 млрд. дол. для американських та європейських банків відповідно, в той час як азійські банки збільшили свої ресурси на 9,6 млрд. дол. [5].

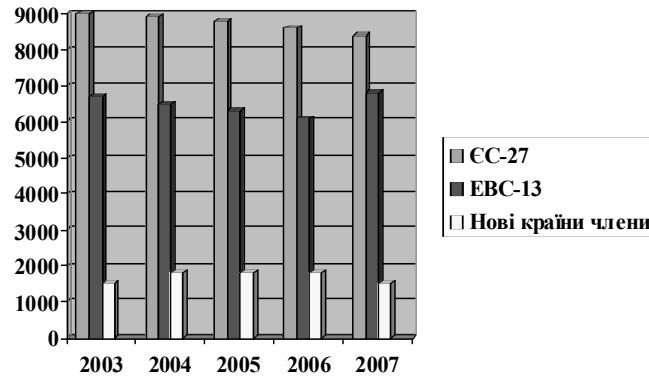

Рис. 1. Динаміка зростання кількості кредитно-фінансових установ в країнах ЄС, 2003–2008 рр.

Джерело: [7].

Рівень іноземного входження на фінансовому ринку, яке відбувалося переважно через створення дочірніх банків шляхом приватизації вже існуючих місцевих інституцій, як за кількістю (понад 64%), так і за часткою в активах (понад 68%), у країнах ЦСЄ значно перевищує відповідні показники для інших країн світу. Це зумовлювалося зацікавленістю іноземних фінансових посередників у ринках країн Центральної та Східної Європи та прагненням урядів залучити іноземних інвесторів при проведенні приватизації державних банків та реструктуризації банківського сектору [8].

У країнах даного регіону зростання іноземної присутності відбувалося досить нерівномірно у різні періоди і значною мірою залежало від їх інвестиційного клімату. Майже всі країни ЦСЄ закріпили існуючі на практиці обсяги національного режиму та доступу на ринок у національних графіках зобов'язань у рамках СОТ. Рівень лібералізації торгівлі фінансовими послугами виявився у більшості зазначених країн вищим, ніж у країнах, що розвиваються, та у деяких розвинутих державах. Зокрема, жодна країна, крім Словенії, не задекларувала обмежень національного режиму, а для доступу на ринок діють здебільшого недискримінаційні обмеження. Лібералізація міжнародної торгівлі фінансовими послугами у країнах ЦСЄ характеризувалась поступовістю проведення, зв'язком з реформуванням фінансового сектора в цілому, державним контролем, котрий проявлявся у відборі фінансових посередників для допуску на внутрішній ринок і у визначенні дозволених форм іноземного входження [10].

Приватизація місцевих банків іноземними інвесторами не спричинила безпосереднього стабілізаційного ефекту, оскільки зміна принципів їхньої діяльності відбувалась лише у середньостроковій перспективі. Натомість відбувався позитивний вплив іноземних банків на стійкість з точки зору забезпечення адекватності капіталу. По-перше, вони значно підвищили капіталізацію банківського сектора у 90-х роках і продовжували підтримувати достатньо високі показники адекватності навіть за умов залучення значного обсягу ресурсів на реалізацію своїх експансіоністських стратегій. По-друге, підвищення конкуренції в секторі, викликане діяльністю іноземних банків, сприяло усуненню місцевих банків з недостатнім рівнем капіталізації [11].

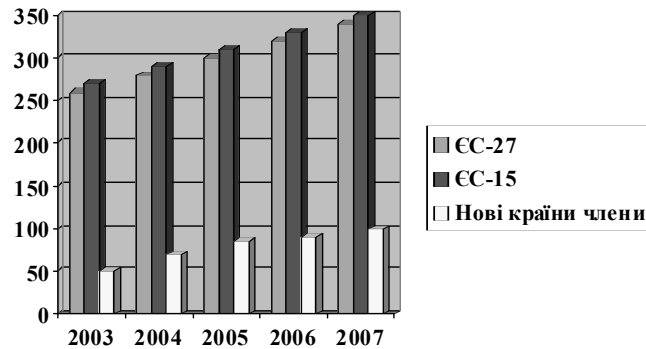

Рис. 2. Динаміка сукупних активів кредитно-фінансових установ країн ЄС, 2003–2008 рр. (у % від ВВП)

Джерело: [6].

Процеси глобалізації фінансових ринків та приход транснаціональних банків у фінансовий сектор суттєво прискорює процеси об'єднання (зокрема поглинання) кредитних установ як місцевими банками, так і міжнародними групами. Емпіричні дослідження показують, що входження іноземних банків через механізм злиттів та поглинань позитивно корелює з підвищенням ефективності функціонування придбаного банку. Проте, якщо ТНБ вирішує створити дочірній банк в іншій країні, він отримує більший доступ до фінансових послуг у приймаючій країні. Так, на сучасному етапі країни з ринками, що формуються, мають найвищу частку іноземного капіталу в банківських активах. Наприклад, в Польщі вона становить близько 80%, а у Словаччині – близько 100% (табл. 1).

Таблиця 1

Частка іноземного капіталу у банківській системі країн

Країна	Ринкова частка банків з іноземним капіталом
Україна	31
Росія	8
Туреччина	24
Боснія і Герцеговина	78
Сербія	79
Хорватія	91
Румунія	89
Болгарія	81
Литва	90
Латвія	57
Естонія	99
Словенія	35
Словаччина	98
Чехія	96
Угорщина	95
Польща	70

Модель транснаціоналізації банківського капіталу ринкових економіках не була однорідною. На початку перехідного періоду, іноземні банки входили на ринок переважно в шляхом створення нового банку. Внаслідок вдалих економічних реформ в регіоні та швидкого росту економіки їх присутність в регіоні зростає. У подальшому ТНБ використовували злиття та поглинання. Взагалі до основних факторів, котрі визначали спосіб входження банку на ринок країни, належали ступінь розвитку фінансової системи та банківського сектору, а також нормативно— правова база законодавчого регулювання фінансової сфери країни. Практика показує, що більшість випадків експансії іноземного капіталу мали місце у період недосконалого захищення прав кредиторів. Варто зауважити, що на рішення банків про вихід за національні межі впливали також різниця у темпах економічного зростання приймаючої та країни базування, і близькість їхнього географічного розташування [12].

Незважаючи на переваги щодо залучення іноземного капіталу в банківську систему, існує також низка ризиків та протиріч, які, за певних умов можуть негативно впливати на розвиток банківської системи та економіки в цілому. Так, у банківській системі Польщі більше ніж 75% капіталу банків належить зарубіжним інвесторам, що призвело до витіснення з ринку банків із польським капіталом та до фактичної втрати польськими інвесторами контролю над банківською системою. Така ситуація є рівнозначною втраті фінансової незалежності країни.

Досвід нових країн-членів ЄС дає змогу виділити такі основні ризики, пов'язані зі збільшенням частки іноземного капіталу в банківській системі.

По-перше, це втрата контролю за банківською системою з боку вітчизняних інвесторів. За цих умов можливим є зміна напрямів фінансових потоків у країні: з підтримки стратегічно важливих для економіки підприємств і виробників на фінансування виробництв за участю іноземного капіталу. В перспективі це може погіршити фінансову безпеку України або взагалі призвести до втрати фінансової та економічної незалежності.

По-друге, іноземні банки можуть бути менш схильними до здійснення кредитної діяльності в приймаючій країні, наприклад, коли економічна ситуація в країні різко змінюється (погіршується), або надавати кредити виключно великим компаніям, особливо компаніям з іноземним капіталом, лишаячи компанії з низьким кредитним рейтингом та роздрібний кредитний ринок українським банкам. Така ситуація може призвести до зниження стабільності роботи банківської системи України.

По-третє, різке збільшення частки іноземних банків у банківській системі, які мають вищий рівень конкурентоспроможності, призведе до порушення роботи конкурентного механізму ринку банківських послуг. Наслідком цього може бути монополізація національного ринку банківських послуг.

До загострення цих ризиків може призвести низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних банків, ступінь відкритості фінансової системи для іноземних інвесторів, механізми регулювання припливу іноземного капіталу, стабільність економіки.

Поглиблення інтегрованості економіки України до європейського та світового фінансового ринків означає, що інструменти контролю за рухом капіталу втрачають свою ефективність. Як результат, вони лише призводять до зростання трансакційних витрат, пов'язаних із рухом капіталу, однак не обмежують його.

Україна контролює практично всі типи операцій з капіталом. Однак численні інструменти контролю за рухом капіталу є несистематичними і недостатньо узгодже-

ними між собою. Крім того, інструменти контролю несиметрично визначають правила, що регулюють припливи та відтоки капіталу, операції резидентів і нерезидентів.

Поточні обмеження на відтік капіталу є жорсткішими, аніж на приплив капіталу, що покликано обмежити відтік капіталу з країни. Обмеження на відтік капіталу зазвичай обмежують і надходження, що ускладнює процеси іноземного інвестування. Контроль за потоками капіталу здійснюється адміністративними методами через видачу регуляторними дозволами на здійснення певної операції.

Іншими ймовірними вигодами політики лібералізації руху капіталу є кращі можливості для диверсифікації портфеля цінних паперів і зниження витрат на фінансування, а також суворіша фіскальна дисципліна з огляду на безпеку відтоку капіталу. Крім того, різні інструменти контролю за рухом капіталу показали свою неефективність у багатьох країнах. Вони лише значно збільшують витрати, однак технічно не запобігають руху капіталу через нелегальні трансакції [2, с. 9].

Безумовно, лібералізація короткострокового капіталу може мати певні ризики. Це пов'язано з тим, що політика лібералізації руху капіталу не завжди належним чином координується із макроекономічною політикою. Без виваженої макроекономічної політики та в умовах нестабільного та неефективного регуляторного середовища вільний міжнародний рух капіталу може призвести до високої волатильності припливу і відтоку. Україна повинна мати сформовану фінансову систему, перед тим як проводити масштабну лібералізацію руху капіталу.

Також вона повинна мати сприятливі макроекономічні передумови для зняття обмежень на рух капіталу. В умовах регульованого валютного курсоутворення (що підтримується в Україні) одночасний контроль за курсоутворенням і вільний рух капіталу посилюють ризики фінансової кризи. Тобто, фіксований валютний курс за умов вільного руху капіталу означає відмову від незалежної монетарної політики. Подальша підтримка фіксованого валютного курсу означає, що центральний банк повинен змінювати пропозицію грошей у відповідності до динаміки припливу/відтоку капіталу, щоб утримувати валютний курс стабільним, і є обмеженим у використанні інструментів монетарної політики для підтримання стабільності цін на внутрішньому ринку. Крім того, щоб була впевненість у сталості такої політики, необхідна розвинена фіскальна система, чого не можна сказати про українську фіскальну систему сьогодні. Тому застереження щодо «ранньої лібералізації» є цілком виправданим.

Рівень доларизації активів і пасивів українських банків постійно зростає протягом декількох останніх років. За станом на кінець другого кварталу 2009 р. позики в іноземній валюті склали близько 45% загального портфеля кредитів, а депозити в іноземній валюті — майже 40% загальної суми депозитів. Банки несуть значні валютні ризики і повинні будуть у найближчому майбутньому розв'язувати цю проблему. Ситуація також ускладнюється через відсутність інструментів хеджування — деривативи в Україні майже не використовуються і навряд чи стануть доступними найближчим часом, оскільки відсутні необхідні регуляторні акти, які б визначали умови їх випуску та обігу [3, с. 43].

У відповідь на сплеск приватного припливу капіталу до країн з ринками, що формуються, на початку XXI ст. застосовувалися різні методи для управління великими потоками капіталу. Серед можливостей, які розглядалися, були, зокрема, стерилізація шляхом операцій на відкритому ринку, зміна резервних вимог, встановлення жорсткішого/м'якішого фіскального контролю. Кожна з цих політик мала побічні ефекти, які іноді були більшими за витрати, пов'язані із широкомасштабними припливами капіталу. Контроль на

основі ціни, наприклад, методом впровадження некомпенсованих резервних вимог, довів певну ефективність у стримуванні короткострокового припливу капіталу [1, с. 13].

Важливо підкреслити, що збільшення масштабів та підвищення складності роботи транснаціональних банківських груп на фінансових ринках викликає необхідність розширення міжнародного співробітництва органів банківського нагляду. Хоча це питання не є новим, в умовах глобальної фінансової нестабільності воно набуває все більшого значення. Ефективне поєднання належного нагляду в країні місцезнаходження з дієвим наглядом на консолідованій основі в країні реєстрації вимагає встановлення більш тісної співпраці, в основному через обмін інформацією, а також поглиблення знань фінансових інструментів і зміцнення зв'язків з фінансовими групами.

Успіх системи реформування системи Базель-II з подальшим створенням нової системи Базель-III значною мірою залежить від ефективності такої співпраці. У майбутньому виникатиме необхідність у більш широкій співпраці, координації роботи в оцінці достатності капіталу банків. Такі дії сприятимуть більш послідовному впровадженню стандартів, вирівнюванню умов роботи та зниженню непотрібного навантаження з боку регулюючих органів. Вони також зменшать зацікавленість банків в оспоруванні дій регулюючих органів у різних юрисдикціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вітчизняний ринок банківських послуг є надзвичайно привабливим для іноземних інвесторів, оскільки він ще далекий до свого насичення. Присутність транснаціональних банків в Україні є однією з форм прояву процесів глобалізації та міжнародної інтеграції у сфері фінансових відносин між державами. Передусім відбулося розширення ринку споживчого кредитування, загострення конкуренції фінансових структур, зміни пріоритетів у розвитку банків, якісні зміни в структурі активів і пасивів. Найбільшими європейськими інвесторами в банківський сектор нашої країни виступають РФ, Австрія, Франція та Італія.

Однак, проникнення транснаціонального капіталу у вітчизняну банківську систему має як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних варто віднести швидке та ефективне впровадження новітніх методів банківської діяльності; розширення спектру якісних послуг, комплексний підхід до обслуговування клієнтів, що може забезпечити в результаті деяке здешевлення банківських послуг; запровадження системи страхування банківських ризиків; активізація конкуренції та прискорення процесу реформування банківської системи; запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває виключно важливого значення в умовах консолідації; посилення ролі банківської системи в процесі розподілу інвестиційних ресурсів; підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників. Негативи експансії транснаціонального капіталу у вітчизняну банківську систему полягають переважно у посиленні залежності від закордонних транснаціональних банків, що ставить під загрозу економічну безпеку країни, оскільки можливість раптового та суттєвого відпливу капіталу з країни у разі погіршення ситуації на внутрішньому ринку стала очевидною під час глобальної фінансової кризи 2007–2009 рр.

1. *Набок Р., Міщенко В.* Іноземний капітал у банківській системі країн Центральної та Східної Європи // Банківська справа. — 2006. — №5-6. — С. 3–14.; 2. *Следзь С., Башта В., Святненко А., Гоцунко Н.* Антикризовий портфель приватних інвестицій // Дзеркало тижня. — 07.03.2009. — № 8 (736). — С. 1, 9.; 3. *Циганов С.А., Побоча К.П.* Міжнародний досвід удосконалення механізму управління кредитним портфелем банку // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник науко-

вих праць / Київський нац. університет ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. — К., 2008.— Вип. 75, У 2 ч. — Ч. II. — С. 40-45.; 4. *Яковлева А.* Транснаціональні банки і фінансові інститути: сутність і стратегії розвитку // *Вопросы экономики.* — 2006. — № 10. — С. 110–123.; 5. *Behr A., Heid F.*, The success of bank mergers revisited— an assessment based on a matching strategy // *Discussion Paper.* — Series 2: Banking and Financial Studies. — 2008. — № 06. — 40 p.; 6. *Brakman S., Garita G., Garretsen H., Marrewijk Ch.* Unlocking the value of cross-border mergers and acquisitions. — CESifo Working Paper No 2294. — May 2008.— 34 p.; 7. *Calzolari, G. and Loranth G.* (2010). Regulation of multinational banks: a theoretical inquiry.— *European Central Bank Working Paper No. 431* and forthcoming in the *Journal of Financial Intermediation*.; 8. *Carlson, M. and K. J. Mitchener* (2009). Branch banking as a device for discipline: competition and bank survivorship during the great depression. — *Journal of Political Economy*, 117. — P. 165–210.; 9. *De Haas, R. and I. van Lelyveld* (2010). Internal capital markets and lending by multinational bank subsidiaries.— *Journal of Financial Intermediation*, 19. — P. 1–25.; 10. *European banks: The silent revolution.* — *Deutsche Bank Research.* — April 22, 2008. — 31 p.; 11. *Ozbas, O. and D. S. Scharfstein* (2008). Evidence on the dark side of internal capital markets. — *Review of Financial Studies*, 23. — P. 581-589.; 12. *Rajan, R., H. Servaes and L. Zingales* (2000). The cost of diversity: the diversification discount and inefficient investment. — *Journal of Finance*, 55. — P. 35–80.